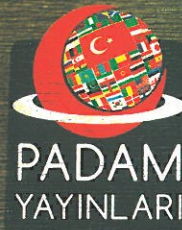
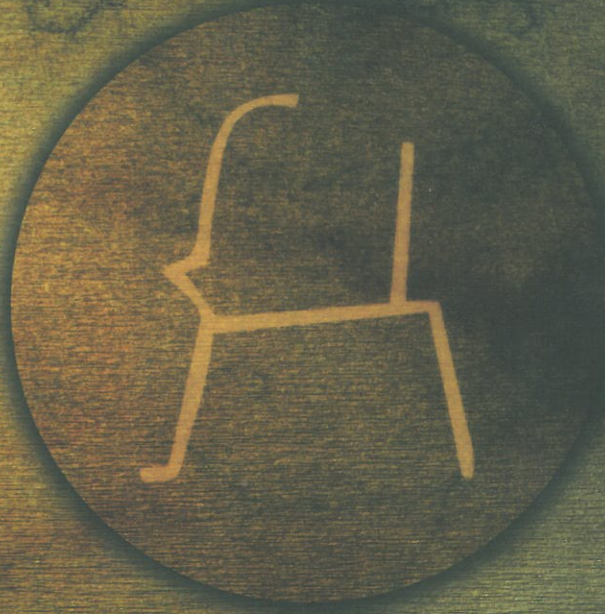
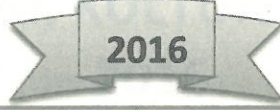

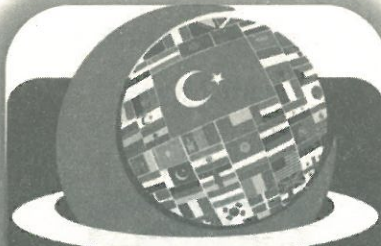
DİL BİLİMLERİ KÜLTÜR ve EDEBİYAT

DİL BİLİMLERİ, KÜLTÜR VE EDEBİYAT
2016

Dil, Toplum, Sanat, Edebiyat ve Kültür

PADAM
YAYINLARI

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DİL ÖĞRETİMİ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYIN NO:1

DİL BİLİMLERİ, KÜLTÜR VE EDEBİYAT 2016

Dil, Toplum, Sanat, Edebiyat ve Kültür

Yazarlar

*Bedri Sarıca - Feyza Tokat - Fatma Kaba - Mustafa Sarıca -
Mehmet Vefa Nalbant - M. Metin Türkteş - Kerim Demirci -
Ertan Kuşçu - Aysel Baytok - Serkan Güzel - Nurten Sarıca -
Zhanat Kuanyshbaeva - Şevket Kadioğlu - Şeyda İnceoğlu -
Gül Aktaş - Nejdet Keleş*

Editörler

Mustafa Sarıca

Bedri Sarıca

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pamukkale Üniversitesi Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne aittir. Bu kitabın bütün hakları saklıdır. İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2016 by Pamukkale University Language Teaching Application and Research Center.
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the Pamukkale University Language Teaching Application and Research Center.

PADAM YAYINLARI TASARIM BİRİMİ

Yayın Yönetim

Mustafa Sarıca

Yayın Yönetim Yardımcısı

Kerim Demirci

Grafik Tasarım

Bedri Sarıca

Kitap Düzenleme Birimi

Ertan Kuşçu

Nurten Sarıca

Kapak Düzeni

Bedri Sarıca

Dizgi

Bedri Sarıca

DİL BİLİMLERİ, KÜLTÜR VE EDEBİYAT 2016

ISBN

978-975-6992-64-7

1. Baskı

Bu kitap Sözkesen Matbasında 500 adet basılmıştır.

Ankara, Ocak 2016

BİLİM KURULU

PROF. DR. AYTEN ER
GAZİ ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. MEHMET BAŞTÜRK
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

PROF. DR. SELİM YILMAZ
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. NURTEN SARICA
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. MEHMET ALİ ÇELİKEL
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. MUSTAFA SARICA
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. NEJDET KELEŞ
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. KERİM DEMİRCİ
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. BEDRİ SARICA
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

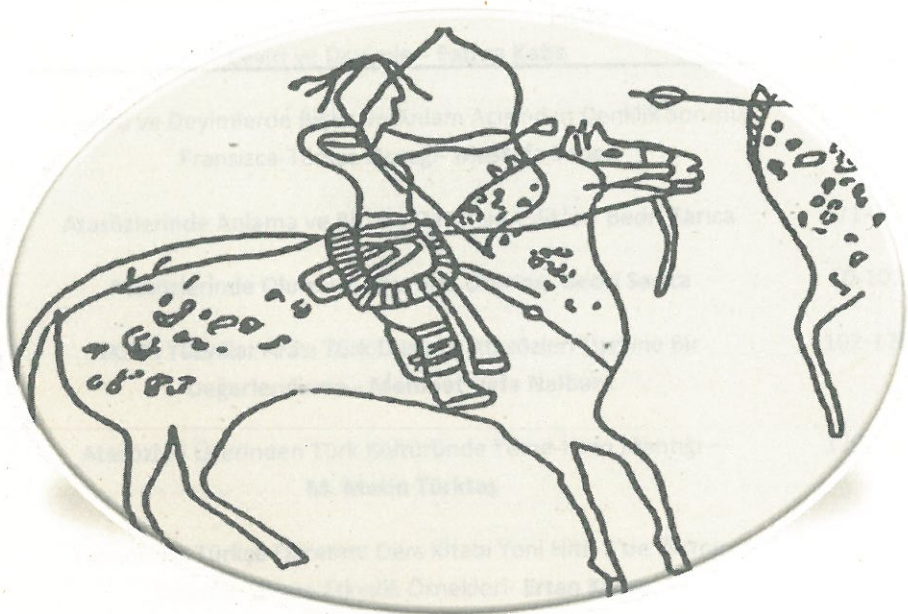
İÇİNDEKİLER

Ön Söz	7-8
Giriş	9-10
Atasözlerinde Ses Eşlikleri- Bedri Sarıca	11-23
Türkiye Türkçesinde Dinî Terimlerle Kurulmuş Deyimlerin Anlambilimi ve Yapı Bakımından İncelenmesi- Feyza Tokat	24-37
Çeviri ve Deyimler- Fatma Kaba	38-50
Atasözü ve Deyimlerde Biçim ve Anlam Açısından Denklik Sorunu; Fransızca-Türkçe Örneği- Mustafa Sarıca	51-70
Atasözlerinde Anlama ve Biçime Dayanan Eşlikler- Bedri Sarıca	71-89
Atasözlerinde Olumsuz Öğretiler Üzerine- Bedri Sarıca	90-101
IX. XI. Yüzyıllar Arası Türk Dünyası Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme - Mehmet Vefa Nalbant	102-128
Atasözleri Üzerinden Türk Kültüründe Yeme-İçme Mantığı – M. Metin Türkteş	129-142
Yabancı Dil Türkçe Öğretimi Ders Kitabı Yeni Hitit 2'de Ölçme-Değerlendirme Etkinlik Örnekleri- Ertan Kuşçu	143-162
Fransızca ve Türkçede Yansıma Sözcükler ve Bunların Eşdeğerlikleri Üzerine- Nurten Sarıca	163-175
Dünyada, Turan/Türk ve İndogermen / Alman Kavimlerinde At, Atın Evcilleştirilmesi, Yeri ve Önemi - Nejdet Keleş	176-207
Tarihten Günümüze Kırgızlar ve Kırgız Edebiyatı - Aysel Baytok	208-250
İndo-Germen/Alman ve Turan/Türk Kavimleri Halk Kültüründe Atla İlgili İnançlar - Nejdet Keleş	251-299

Kaderin Zaman Üzerindeki Egemenliđi: Hermafrodit Macbeth Hegemony Of Fate Over Time: Hermaphrodite Macbeth - Şeyda İnceoğlu	300-315
Kazakçanın Ağızları ve Özbekçenin Çimkent Ağzına Etkisi Üzerine- Kerim Demirci & Zhanat Kuanyshbaeva	316-329
Metafor: Bir Anlatım Ve Üretim Mekanizması - Kerim Demirci	330-343
Proust'ta Aşkın Fiziđi ve Metafiziđi - Şevket Kadioğlu	344-370
Gündem Kurgulayıcı Aktörler Olarak Kitle İletişim Araçları- Serkan Güzel	371-406

R O

ÇEVİRİ VE DEYİMLER

Yrd. Doç.Dr. Fatma KABA*

Deyim nedir? Sözlü ve yazılı iletişimdeki önemi nedir?

Edebi türlerin çevirileriyle ilgili çalışmalara fazlasıyla yer ayrılmış olunmasına rağmen, deyimlerin çevirisi üzerine çok az çalışma yapılmıştır. Bu konuda faydalanacağımız inceleme kitapları arasında en kapsamlısı Jacqueline Henry 'nin "*Pour traduire les jeux de mots*" (Sözcük Oyunlarını Çevirmek) adlı yapıtıdır ve deyimler çevirisi ile ilgili bu çalışma da ağırlıklı olarak da kaynak kitabımızı oluşturacaktır.

Hakkında çoğunlukla çevrilemez yargısına varılan deyim nedir? Deyim çevirileri üzerinde neden durulması gerekmektedir? Başka bir dile aktarılması niçin çok önemlidir? Bu sorularla ilgili cevapların öncelikle açıklıkla ortaya konması deyimlerin çevrilmesinde yaşanan sıkıntıların nedenleri konusunda bize önemli ipuçları sunacaktır.

Sözcüklerin temel anlamlarının dışında kullanılan ve belirli bir topluma ve kültüre ait olan deyimler hiçbir ögesi başka bir ögeyle yer değiştiremeyen kalıplaşmış ifadelerdir. Örneğin, "başını alıp gitmek" yerine, kafasını alıp gitmek denemeyeceği gibi, "kafa tutmak" yerine de "baş tutmak" denemez. Sayıca farklılıklar göstermesine karşın her dilin kendine ait deyimsele ifadeleri bulunmaktadır. Bunlar o toplumun üzerinde uzlaştığı ve anlamına ilişkin ortak bir noktada buluştukları söylemlerdir. Çoğunlukla, bu söylemleri bir araya getiren sözcüklerin temel anlamları ile ifade ettikleri anlamlar arasında herhangi bir gerçeklik ilişkisi bulunmamaktadır. "Derinlere dalmak" dendiğinde, fiziksel anlamda bir suya dalıştan değil, bir düşünce üzerinde yoğunlaşmaktan bahsedilir ya da "Karadeniz'de gemilerin mi battı?" dendiğinde, bu yoğun düşünme haline dert ve tasa duygusu eklenir ve tasalı bir biçimde derin derin düşünmekten bahsedilir.

* Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi.

Her ne kadar söylenen ya da yazılan deyim ile çağrıştırdığı imge arasında herhangi bir ilişki olmasa da, her toplumda bu imgeyi dinleyicinin ya da okurun zihninde uyandıracak nadiren birbirine benzer, ancak çoğunlukla da birbirinden oldukça farklı deyimlerin varlığı söz konusudur. Bu durumun nedeni, deyimlerin ortak kültürlerden doğmuş olmalarına rağmen evrensel gerçeklikleri yansıtmalarıdır. Bir başka deyişle, bireysel olarak kimse deyimlerin yaratıcısı değildir. Toplumlar deyimleri yaratır, bireyler ise kullanır. Bir kişinin (mesajı veren) bir kültüre ait deyimini kullanabilmesi için, o toplumun kültürünü bilmesi; kullanılan deyimın bir başkası (mesajı alan) tarafından anlaşılabilmesi için de, aynı kültürü onun da bilmesi ve kullanıcı ile zihninde aynı imgenin uyanması gerekmektedir. Ancak bu koşullar yerine getirilmiş olursa amaca varılmış, deyim karşı tarafa aktarılmış olur.

Deyimler yaratıldıkları toplumların düşünce tarzını, mizah anlayışını, yerel ya da bölgesel ifade biçimlerini yansıttıkları için kültürle sıkı bir ilişki içindedirler. Deyim çevirisi yoluyla kurulan iletişimin amacına ulaşabilmesi için, deyimın çevrildiği dilin okurunda da benzer duygunun, etkinin yaratılması gerekir. Deyimler sadece sözlü dilde değil, yazılı dilde de büyük bir değere sahiptirler. Edebi eserlerde yazar ve şairlerin sıklıkla başvurduğu anlatı öğelerini oluştururlar. Deyimler onlara daha az sözle daha fazla şey anlatma olanağı sunarak esere büyük bir zenginlik katarlar. Başka bir deyişle, deyimler yazılı bir sanat eserinin imge dünyasını dolduran en önemli söz öbeklerinden biridir ve "stilistik" dediğimiz, yazar ve şairlerin anlatım biçimlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Delisle'e göre bir metafor "bir anlatıya canlılık katar ve zihinsel imgeler üretmek onun çağrıştırmaya gücünü artırır" (Delisle, 2004:502)¹. O halde, türü ne olursa olsun, bir metnin çevirisi söz konusu olduğunda, metne en büyük sanatsal değerini veren yazarın stilinin de varış diline ve kültürüne aktarılması gerekir. Görüldüğü gibi, sorun sadece deyimın çevirisiyle sınırlı değildir.

Çeviri nedir? Metinlerde deyimlerin çevirisi niçin önemlidir?

Marianne Lederer' göre çeviri "Çeviri ideal olarak, kendi metin okurunun göstereceği muhtemel tepkilere hazırlıklı olan ve orijinal metnin yazarıyla tamamen özdeşleşmiş, iki dile de iyi bir şekilde hakim bir çevirmenin, kavramlar ve duygulardan oluşan bir içeriği bir dilden başka bir dile aktarmasıdır. Teorik olarak, hiçbir dilsel, kültürel, stilistik, tematik ya da terminolojik nitelikli güçlük çeviri eylemine girişmeye engel değildir" (Lederer, 1994:111). Lederer'in tanımında da görüldüğü gibi, çeviri en genel anlamıyla kavram ve duyguların bir dilden başka bir dile aktarılmasıdır.

¹Bu çalışmadaki çeviriler tarafımızdan yapılmıştır.

Mutlak doğrulara dayalı bilimsel metinlerin çevirisi, edebi metinlerin çevirisine göre her zaman daha kolay gerçekleşmektedir; bunun nedeni, bilimsel metinlerde ifadelerin gerçek anlamlarıyla duygulardan arınmış olarak kullanılmasıdır. Bilimsel çevirilerde, varış diline stilistik düzeyde değil, daha çok kavramlar düzeyinde geçiş yapılır. Yani sözcükler çoğunlukla düz anlamlarıyla değerlendirilir. Oysa, ifadelerin yan anlamlarıyla kullanıldıkları edebi bir metnin çevirisi, çevirmeni bilimsel bir metnin çevirisine göre çok daha fazla zorlamaktadır; çünkü, sanatçının stilini oluşturan yapısal (morphologique), sözdizimsel (syntaxique) özellikler ile, sözcük kullanımının aktarılması kimi zaman aşılabilir sorunlar doğurmaktadır. Bir başka deyişle, edebi olmayan bir metnin çevirisi sadece anlama dayalıyken, edebi bir metnin çevirisi anlam ve stilistiğe dayanmaktadır. (Henry, 2003:102)

Sibel Bozbeyoğlu'nun Nida 'dan alıntıladığı gibi, "Çeviri öncelikli olarak, semantik görünümüyle ikinci olarak da stilistik görünümüyle çıkış dilindeki mesaja en yakın denklikte bir mesajın varış dilinde yeniden oluşturulmasıdır." Nida et Taber (Bozbeyoğlu, 2003:105)

Görüldüğü gibi, bir metnin anlamını sadece onu bir araya getiren kelimeler oluşturamaz; bu kelimelerin metin içinde kullanım biçimi metne gerçek anlamını verir. Çevirmenin asıl amacı da, bu kuruluş yapısı içinde metnin sanatsal/estetik/stilistik düzeydeki yapısını aktarmak, onu sanat eseri yapan özellikleri göz önünde bulundurmaktır. Bunun için çeviri sadece dil düzeyindeki bir anlam aktarmasını değil, bir eserin sanatsal özelliğini aktarmayı da içerir. Bunun için, bir çevirmen orijinal metni kendi kültüründe uygun bir şekilde yeniden yaratmanın peşindedir. Yapacağı iş bir metnin kopyasını oluşturmak değil, orijinal metne denk bir çeviri metni ortaya koymaktır. Önemli çeviri kuramcılarında Antoine Berman' a göre de bir çeviri metnini incelerken, "Etik ölçüt „ orijinal metne gösterilen saygıdır. Bu saygıyı gösterebilmek de çevirmen için en zor şeylerden biridir. (Berman,1194:93)

Bir sanat eserini bir başka sanat eserinden ayıran, yazarın büyük bir emek harcayarak oluşturduğu, yazınsallık, başka bir deyişle metni yazınsal metin kılan özelliklerdir. Sanatçı kelimeleri seçerken, metin içindeki anlamlarına ve birbirleriyle melodik uyumlarına büyük bir titizlik gösterir. Deyimler de, bu ahenkli akışın önemli bir parçasını oluşturur. "Açık seçik" dendiğinde ifadeler hem ses düzeyinde belirli bir uyum gösterir, hem de anlamsal düzeyde dikkat çekici bir zenginlik barındırır. Yazar bir anlamda sanala yakın sözcüklerle kurulmuş deyimler aracılığıyla anlatımına derinlik ve zenginlik katar. Örneğin, "Abuk sabuk" (konuşmak) dediğimizde, kelime düzeyinde anlamı olmasa da, anlam düzeyinde bir kişiye yönelik eleştirel bir göndermede bulunulur ve bir gerçeklik durumu ortaya konulur. Kimi zaman,

deyimleri bir araya getiren sözcüklerin bazen temel anlamlarının bulunmadığı durumlar olur: Örneğin “ıvır zıvır” deyimini; “ıvır” ne demek, “zıvır” ne demek? Tek başlarına kullanıldıklarında hiçbir anlamları yok bu sözcüklerin; ancak bir araya geldiklerinde hem ses uyumu oluşturuyorlar, hem de belirli bir anlam yükleniyorlar. “Bu adam önemsiz işlerle uğraşiyor” demek yerine, “bu adam ıvır zıvır işlerle uğraşiyor” dendiğinde, toplumsal söyleme özgü, daha dikkat çekici, dahası iğneleyici ya da duruma göre içinde daha fazla eleştirel bir ifade kullanılmış oluyor. Yazar, böylece kısacık bir ifadeyle bağlama daha bir derinlik ve çağrışırcılık kazandırıyor ve söylemi zenginleştiriyor. Bunun bir okur tarafından anlaşılır olması da, ancak onun Türkçeye hakim olmasıyla mümkündür. Aksi takdirde yazarın vermek istediği anlam atlanmış olacaktır.

Deyimlerin anlaşılabilirliğini zorlaştıran bir başka özellik de, eşesli, birden fazla anlamı olan kelimelerin kullanımıdır, (yüz-el-yaz gibi); burada kelimenin hangi anlamda kullanıldığını bilmek deyim anlam bütünlüğünü yakalamak açısından önemlidir. “Elden çıkarmak” deyimini karşılaştığında, buradaki “el”in hangi anlamda kullanıldığını bilmek önemlidir. Fiziksel anlamda insanın bir uzvu olan “el” mi yoksa yabancıyı kasteden “el”in mi kullanıldığını çevirmenin bilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, yazarın kaynak dilin tüm zenginliklerinden faydalanıp, kendi tekniğiyle harmanladığı bu deyimlerin bir başka dile yanlış aktarılmasına, dolayısıyla eserin değerinden çok şey kaybetmesine neden olacaktır. Bu sebepten dolayı, söz konusu deyim varış diline etkili ve doğru bir biçimde aktarılması büyük önem taşımaktadır. Bu da ancak deyimlerde gizli yan anlamlarının aktarılmasıyla mümkündür.

Deyimlerin temel anlamlarından çok, yan anlamlarının yarattığı imge dünyaları

Deyimlerde, bilindiği üzere kelimelerin pek çok gizli anlamları saklıdır. Bunlar gerçek anlamlarının dışında, farklı pek çok şeye imalarda

bulunurlar. Burada önemli olan şey, çevirmenin metnin derinliklerine dalabilmesi; derinlerde yatan gizli anlamları yakalayabilmesi; metnin içindeki bu kısacık söz öbeklerinin nelere göndermelerde bulunduğunu keşfetmesidir. Gerçekten de, deyimlerde sözcüklerin kullanımının yan anlamlara dayanması çevirmeni oldukça zorlamaktadır. Bu noktada, çevirmen bir tercih yapmak zorundadır. Eğer bir deyim, temel anlamını çevirmeye dayalı bir yöntemle varış diline aktarırsa, deyim özgünlüğü, etkinliği kaybolacaktır. Yazarın bireysel kullanımı dediğimiz stilistiğin yerini sıradan bir ifade alacaktır. Bu sebepten dolayı çevirmenin

derin ifadeyi aktarabilmesi çevirinin etkililiği konusunda önemli bir rol oynuyor.

Jacqueline Henry'ye göre, bunların birebir verilmesi zordur. Ancak varış dilinde, çıkış dilinin etkisine sahip farklı bir sözcük düzeni verilebilir. "Birbiriyle tam olarak örtüşen söylemlerin kullanılması, yani orijinal metindeki bir kullanımın birebir çeviri diline aktarılması söz konusu değildir. Sözcük oyunlarının bir başka dilde farklı verilmesi, sadece temel metne denk bir yazım tekniği önerisiyle ve orijinal metnin okuru üzerindeki benzer yoğunlukta ve etkide bir ağın yeniden yaratılmasıyla mümkündür" (Henry:2003: 58) Çevirinin okur üzerinde yapacağı etki büyük bir önem taşıyor; çıkış metninin en önemli özelliğini onun sanatsal ifadesi ve bu ifadenin okur üzerinde ki etkisi oluşturduğundan, varış dili için de aynı beklenti içine girilmesi doğaldır. Bu sebepten dolayı, çeviri metninin en az çıkış metni kadar okur üzerinde etkili olması beklenir.

Henry'ye göre çeviri, sadece bir dildeki kelimelerin anlamının bir başka dile aktarılması değildir. "İnsanlar çeviri yapınca, çevirinin denkliğini vermek, orijinal metni kelime kelime ya da bir ifadeyi bir ifadeyle, çift dilli bir sözlükten faydalanarak vermektir. Ancak çeviri ne bir kelime aktarımı ne de bir kopya üretmektir. Bu şekilde çevrilmiş bir metin ne duygusal düzeyde ne de kavramsal düzeyde kendi içinde tutarlılığı olmayan birbirine yapıştırılmış öğelerden oluşur" (Henry, 2003:64) Henry 'nin bu değerlendirmesinden anlaşılacağı gibi, çeviri çıkış metninin kelime kelime varış diline aktarılması değildir. Bir metnin başka bir dile aktarılabilmesi için, öncelikle kelimenin anlamının (sens) diğer dile aktarılması gerekmektedir. Bu anlam da, çıkış dilinin kelimelerinde değil metnin bütününde gizlidir. Çevirmen bu kelimelerin bir bütünlük içinde neyi ifade ettiğini çok iyi anlamalıdır. "Çeviri, iki dil arasında dilsel karşılıklar üretmeyi amaçlamaktan çok, metinsel denklikleri üreten zihinsel bir faaliyettir" (Henry, 2003:67)Buradan da anlaşılacağı gibi, bir metnin çevirisi onun dilsel alandaki karşılığını bulmak değil, metin düzeyindeki denkliğini bulmaktır. "Oysa, bu paradoksal görünse bile, kelime oyunları söz konusu olduğunda, diğer tüm çevirilerde söz konusu olduğu gibi varış dilinde yeni bir söylem oluşturmadan önce, sözcükleri ayrıştırmalı ve bu yolla orijinal metnin anlamı iyi anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır" (Henry, 2003: 81). O halde, çevirmen deyimleri de çevirirken, metnin bütünlüğünü göz önünde bulundurmalıdır. Sadece deyimden denkliğinin ne olduğuna odaklanmak yerine, metin içinde neyi ifade ettiğinin peşinde olmalıdır. Ayrıca çevirinin zihinsel bir iş olduğunu söyleyen Henry, terimlerin çevirisinde, otomatik çeviriye de karşı çıkmaktadır; çünkü hiçbir makinanın insanınki kadar güçlü bir düşünme yeteneği yoktur . " Çünkü makina bir insan gibi mantıklı düşünmekten

uzaktır” (Henry: 2003:75). Henry, insanın çeviri konusundaki algılama ve yorumlama gücüne çok daha fazla güvenmekte; zihinsel bir çalışmaya dayalı olan çevirinin, bu tür bir mantık süzgecinden yoksun bir makine tarafından tam olarak varış diline aktarılacağına inanmaktadır. Böylesi zorlu bir çalışmada kişilerin zihninde deyimlerin çevrilemez olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

Niçin deyimlerin çevrilemez olduğu düşünülüyor?

Birbirinin benzeri kelime oyunlarının çevirisinin tamamen bir tesadüfe dayalı olarak ortaya çıktığını düşünen Henry, bunların “accident de langue” “dil kazası” olarak yorumlar. Çünkü sessel düzeyde, birbirinin aynısı ya da benzeri kelime oyunlarının bir başka dilde bulunması sadece tesadüfen (hasard) rastlanabilecek bir durumdur (Henry:2003: 70). “Kelime oyunlarının ilk özelliği, eğer tesadüfen başka dilde denkliği bulunmazsa çevrilemez olmasıdır” (Henry:2003: 79). Burada da, Henry’nin ifade ettiği gibi, eğer bir deyim farklı bir dilde karşılığı yoksa, bu durumda söz konusu deyim çevrilebilmesi mümkün değildir. Farklı dil ve farklı kültürlerdeki deyimlerin birbirine denk gelmesi oldukça az rastlanan bir durum olmakla birlikte, imkânsız da değildir. Ancak, bu tesadüf her zaman gerçekleşmez. Henry’ye göre bunun önemli sebebi, aynı dil dışı gerçekliklerinin farklı gösterenler tarafından ifade edilmesidir; örneğin, Türkçede, fotoğraf çekmek için Fransızca da “prendre une photo” (fotoğraf almak) söyleyişinin kullanılması gerekir. Her iki kullanım dilsel açıdan farklı ama aynı eylemi anlatmaktadır. “ Gerçekten, söz oyunları dilsel açıdan “sessel özelliklere” (“signifiant”) yöneliktir, daha genel bir deyimle aynı göndergeyi işaret eden sessel yapılar (“signifiants”) bir dilden diğerine değişiklik göstermektedir; sonuç olarak varılan nokta sözcük oyunlarının olduğu gibi çevrilemezliğidir.” (Henry, 2003: 73) Deyimlerin çevirisinde yaşanan en büyük zorluk bu noktada ortaya çıkmaktadır; deyimlerin göndergede bulunduğu, zihinlerde uyandırdığı dilsel gerçekliği yansıtmak için her dilde farklı seslerdeki sözcük gruplarının kullanılması, çeviri sırasında bunun varış diline aktarılmasının imkânsızlığına yol açmaktadır. Çünkü çevirmen farklı dillerde benzer bir dilsel gerçekliği yansıtmaya çalışır. Daha önce belirtildiği gibi, Henry çok nadir de olsa, diller arasında “dil kazası” olabileceğini, hem sözcük hem de anlam düzeyinde farklı dillerde bir gösterenin, diğer dillerdeki sessel özelliklerle örtüşebileceğini söylemektedir. Henri’ye göre, bunun sebebi ortak bir dil ailesine ait olan dillerdeki sözcüklerin benzerlikleridir. “Aynı dil ailelerine ait iki dilde, ortak ya da benzer kelimelerin kullanılması çok da nadir değildir. Örneğin, Fransızca ve İtalyancada, “duvar” anlamında kullanılan “mur” ve “muro” sözcükleri; İngilizce ve Almancada “wall” ve “Wall” (“sur”, “kale bedeni”) sözcüklerinin

durumu böyledir” (Henry, 2003:70) O halde diller arasındaki ilişkiler çeviride önemli bir rol oynamaktadır. Ortak dil ailelerine mensup dillere ait göstergeler birbirleriyle daha fazla örtüşmektedir. Yine Henry’ye göre, pek çok terim bir dilden ötekinde benzer kullanımıyla geçmiştir. Örneğin, medya alanında anglo-sakson kökenli çok sayıda sözcük (newsmagazine, scoop, interview, spot, flash) Fransızcaya girmiştir. Ayrıca, yine çok sayıda ortak yiyecek, içecek, giysi adları pek çok Batı dilinde kullanılmaktadır. Tüm bu ortak ya da benzer sözcükler çevresinde oluşturulan söylemler çevirmenin işini kolaylaştırmaktadır. (Henry, 2003:71) Çıkış dilinde kullanılan göstergeleri varış dilinde karşılayan bir gösterge yoksa ya da var olan göstergeler bu dillerde kullanıma geçmemişse, bu durum çıkış dili sözcüklerini birebir varış dilinde kullanmaya itiyor çevirmenleri. Örneğin, Türkçede televizyon, radyo, telefon gibi teknolojiye dayalı kimi kelimeler tıpkı çıkış dilindeki gibi kullanılmaktadır. Teknolojinin çok hızla ilerlemesi; teknolojik iletişimin insan hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmesi; içinde yaşadığımız döneme iletişim çağı olarak damgasını vurması, tüm dünya insanlarını bu alanda ortak bir dil kullanmaya itmektedir. Bu noktada denebilir ki, insanlar arasında iletişimin ağırlıklı olarak teknolojiye dayalı olması ve bu sayede kültürel farklılıkların azalıp tek tipleşmenin yaygınlaşması diller arasındaki ortak kullanımları artıracak, bu durum da deyimlerin çevirisinde daha az sorun yaratacak ya da en azından deyimler yerini teknolojik kelime oyunlarına bırakacaktır. Bunu, tabii ki ilerleyen zaman ve dillerin ve deyimlerin de bir parçası olduğu yaşayan kültürleri korumaya yönelik hassasiyet ve çalışmalar belirleyecektir. İonna Kuçuradi “ Çeviri yapmak bir hizmettir: Birbirinin dilini anlamayan insanlara bir hizmet, yalnızca bir dili okuyabilen ya da okuduklarının tadını yalnızca bir dilde alabilenlere bir hizmet, iki dilin kültürüne bir hizmettir” (Çeviri Sorunları Özel Sayısı: 110) diyor bir yazısında. Gerçekten de çeviri çalışmaları dillerin ve kültürlerin korunmasına, sürekliliğine ve gelişmesine büyük katkılar sağlamaktadır.

Henry eserinde, iki önemli çeviri kuramcısı Nida ve Taber’in dillerin bu özgünlüğünü korumak adına, deyimler çevirisinde de ki hassasiyetlerini belirtmektedir. Deyimler çevirisinde hassas olmak öncelikli olarak dillerin kimliğini korumak konusunda önemlidir. “ Nida ve Taber her dilin ayırıcı özelliğine saygı gösterilmesi, yani denklik adına “kimlik”in red edilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Deyimsel ifadelerin, kelime kelime ya da orijinal dildeki cümle yapısının taklidinin yapılarak değil, çevirisi yapılan dillerde ki gerçekte kullanılan deyimlerle verilmesini önermektedirler. Nida ve Taber bir dilin özgün söyleminin en önemli parçaları olan deyimlerin çevirisinde de, varış diline özgü (“identique”) söylemin arayışının peşindedirler. Onlara göre, bir deyim varış dilinde de bir deyimle verilmeli ve kelime kelime,

yapıya dayalı bir çeviriden kaçınılmalıdır; başka bir deyişle, bir deyimle tamamen örtüşen bir kopyanın arayışı içine girilmemelidir” (Henry:2003:82). Ancak, bu şekilde bir deyim çevirisiyle dillerin özgünlüğüne saygı duyulabilir. Bu tür bir çalışmayla hem çıkış dilinde, hem de varış dilinde kullanılacak deyim özgünlüğünü koruyacak ve bu yolla onların yaşamaya devam etmesi sağlanacaktır. Bu türden bir çalışma dillerdeki söylemleri canlı tutmanın en önemli adımlarından biridir. Aksi takdirde, çevirisi yapılan söylem bir başka dilin söylem taklidi düzeyinde kalacak ve kendine özgünlüğünü kaybedecektir. Bu durumda, varış dilinin kimlikli özellikleri tamamen silinecek, yerini çıkış dilinin izlerini taşıyan bir ifadeye bırakacaktır. Başka bir dilin etkisi altındaki bir söylem okur üzerinde, çıkış dilindeki etkiyi veremeyecektir ve söylem etkinlik değerini kaybedecektir. Çünkü çıkış dilindeki bir deyim, kelime düzeyinde aktarılması, onun bir noktada canlılığını yitirmesine sebep olacak ve onu sıradan, ruhsuz bir ifadeye dönüştürecektir. Bu konuda Henry şöyle bir öneride bulunmaktadır. “Çevirmen için, işlevsel ve pragmatik açıdan denklik bir zorunluluk olsa da, bu durum varış dilinde olası çözümler konusunda onu yeni arayışlara yönlendirebilir. Sözcük oyunlarının içerebileceği belirli sayıda işlev ve etkiler ile birkaç çeviri örneği üzerinde yapılacak çalışma sözcük oyunlarının belirleyici rollerini ortaya koyacaktır”. (Henry , 2003:147) Örneğin Türkçedeki “havlayan köpek ısırmaz” deyimine karşılık Fransızca da terimsel ve anlamsal düzeyde birbirine neredeyse tamamen denk gelen “ tous les chiens qui aboient ne mordent pas” ya da “hayallerim suya düştü” için “mes projets sont tombés à l’eau”, “Gözlerime inanamıyorum” yerine “je ne crois pas mes yeux” deyimini denk gelmektedir. Ancak böylesi tesadüflere çok sık rastlanmamaktadır; hatta dil yapısı açısından birbirine yakın diller de bile kullanımlar çoğunlukla farklılık göstermektedir.

Zeynel Kıran’ın “Dilbilime Giriş” adlı çalışma kitabında belirttiği, gibi, her dilin belli bir gerçekliği farklı anlamsal biçimlerle verilmektedir! “ Diller arasında gerçekleştirilen karşısalsal çözümlenmeler sesbilgisi, biçimbilim, sözdizim ve anlambilim düzlemindeki farklılıkları koyar. Birbirine çok yakın İspanyolca-Portekizce, Fransızca-İspanyolca, İtalyanca-Fransızca arasında bile çok büyük farklılıklar vardır. Anlambilim açısından, her dil aynı gerçekliği, aynı düşüncüyü farklı anlamsal biçimlerle verir. Bir Fransız gezinti/gezi yapmak için “Faire une promenade” deyimini kullanırken İspanyolcada “dar un peso” (gezinti/gezi vermek) deyimini kullanır. Buna en iyi örnek atasözleridir. Bir Türk “Aç ayı oynamaz” derken, bir Fransız aynı gerçeklik için “Ventre affamé n’a pas d’oreilles” (Aç karnın kulağı yoktur), der. Aynı biçimde, bir Fransız “ A bon entendeur salut” derken, aynı gerçeklik için bir Türk, “Anlayana sivrisine saz, anlamayana davul zurna az”, diyecektir.” (Kıran, 2002:315) Buradan da anlaşılacağı gibi, bir deyim ya da atasözü

çevirisinde varış dilinde aynı anlama denk gelen deyim ve atasözlerinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır.

Jacqueline Henry'ye göre kelime oyunları hangi metotlarla çevrilmelidir? (176-192)

Jacqueline Henry kelime oyunlarının çevirisini şu alt başlıklar altında topluyor.

1-“traduction isomorphe” du grec iso signifiant “égal”, et morphê “forme”: Aynı göstergeler ve aynı yapıyla bir kelime oyunun çevrilmesi.

2-“traduction homomorphe”, d’homos, “semblable” et morphê: Benzer göstergelerin kullanılması ve aynı yapıyla çevirinin yapılması.

3- “traduction hétéromorphe” ,d’hétéros, “autre”, et morphê. Farklı bir göstergeyle ve aynı yapıyla bir çevirinin yapılması.

4- “traduction libre” “özgür çeviri” çıkış dilindeki bir kelime oyununu, varış diline bir kelime oyunuyla aktarılmaması. Bunları şu şekilde değerlendirmektedir.

1) “traduction isomorphe” (eş biçimli, eş yapılı çeviri)

Bu tür çeviride söz konusu olan, birebir aynı kelimelerin verilmesidir. Özellikle ortak kelimelerin yaygın olarak kullanıldığı dillerde bu çeviriye daha sık rastlanmaktadır.

2-“traduction homomorphe” (Eş biçimde çeviri)

Burada verilen bir kelime oyununun eş biçimde çevrilmesidir. Bu tür bir çeviride, çevirmenin kaygısı bir kelime oyununu yine bir kelime oyunuyla vermektir (Henry:2003:177). Örneğin İtalyanca ünlü bir vecize olan “traduttore; traditore” Fransızcaya beş farklı şekilde çevrilebilmekteydi.

-Traduction, trahison (calembour paronymique)

-Traduire, trahir (calembour paronymique)

-Traduire, c’est trahir (calembour paronymique à la forme proverbial)

-Qui dit traduire, dit trahir (calembour paronymique à la forme proverbial)

-Traduire, c’est trahir un peu (calembour paronymique avec allusion à une formule célèbre)

Bu çevirilerde görüldüğü gibi bir birine benzer beş farklı ifade ile orijinal ifadedeki ses benzerliğine uygun düşen çeviriler yapılmıştır.

3- "traduction hétéromorphe" (Farklı biçimde çeviri)

Çeviride her zaman benzer ifadelerin kullanımı mümkün değildir; böyle bir durumda, çevirmen varış diline daha iyi uyacak bir ifadenin peşine düşer. Çevirmenin kaygısı çıkış diline denk gelen ve çıkış metninde okur üzerindeki etkinin varış dilindeki okur üzerinde uyandıracak olan bir kelime oyununun oluşturulmasıdır. "Kimi durumlarda, metnin iç tutarlılığını ve okunabilirliğini bozmamak için "hétéromorphe" bir çeviri yeğlenebilir; yani, orijinal metninden farklı bir sözcük oyunu kullanılabilir". (Henry, 2003 183) Buradaki amaç varış diline uygun olmayan bir ifadenin kullanılmasından çok, okuru rahatsız etmeyen bir söz grubunun kullanılmasıdır. Fransızca da yaygın olarak kullanılan "jeter de l'huile sur le feu" deyimini bir hadiseyi kışkırtmak anlamına gelir ve kelime kelime Türkçeye çevrilirse "ateşin üzerine yağ atmak" gibi çıkış dilindeki anlamına uygun olmayan bir anlam içerir. Oysa Türkçe de anlamsal düzeyde buna denk gelen " yangına körükle gitmek" deyiminin kullanılması okurun zihninde aynı imgeyi uyandıracaktır. Ancak bu üç çeviri biçimi çevirmen için her zaman yeterli olmamaktadır ve onu özgür çeviriye doğru itmektedir.

4- "traduction libre" "özgür çeviri": Burada söz konusu olan bir kelime oyununun, düz bir ifadeyle varış diline aktarılması ya da bir kelime oyunu olmayan bir ifadenin bir kelime oyunuyla varış diline aktarılmasıdır. Özgür çeviri şu üç ana başlık altında toplanmaktadır.

-Traduction de jeux de mots en non-jeux de mots (bir kelime oyunun, bir kelime oyunuyla karşılanmaksızın verilmesi)

-Traduction de non-jeux de mots en jeux de mots. (Düz bir ifadenin bir kelime oyunuyla verilmesi)

-Création totale. "Orijinal metinde olmamasına karşın, bir söz oyununun çevirmen tarafından kendi metnine sokulması" (Henry,2003:190). Burada çevirmen çıkış metninde bulunan bir durumu bir ifadeyi varış dilinde daha etkili bir şekilde verme amacındadır.

Deyimlerin ortaya çıkışında, kültürlerin büyük bir etkisi olduğu için farklı dil ve farklı toplumlarda, birbiriyle örtüşen eşesli deyimlerin bulunması oldukça zordur. Özellikle de, farklı dil ailelerinden gelen dillerde deyimler birbirinden tamamen farklı bir biçimde kullanılmaktadır. Bu koşullarda çevirmenin yapması gereken, varış dilinde okurunun zihninde aynı imgeyi uyandıracak bir deyim kullanılmasıdır. " Kollektif olan her zaman evrensel ifade etmez. Anlamsal düzeyde kelimelerin özünden hareketle pek çok anlamın türediği ve bazılarının bir dilden diğerine

otomatik olarak çevrilemeyen, metaforik renkleri ve yan anlamları vardır". (Suhamy :2005 :59 –Traduire la figure de style) Burada Suham'ynin de da belirttiği gibi, kolektif bir söylem evrensel bir söylem değildir ve otomatik olarak kelime kelime çevrilemezler. Kolektif söylemin bir parçası olan deyimlerde bu durum söz konusudur. Çünkü bu ifade artık varış dili toplumuna ait bir kullanım olacaktır. Yeni bir kolektif kullanım ortaya çıkacaktır. Böylesi bir çalışmayla da toplumların yarattığı deyimler yaşayacak ve nesilden nesile, toplumdaki topluma aktarılacaktır. Marc de Launay Qu'est-que traduire adlı yapıtında çeviriyi "Çeviri kültür politikasının bir tür itici bir gücüdür" (Launay, 2006 : 25) kültür konusunda itici bir güç olarak görüyor.

Farklı toplumlarda benzer anlamları olan deyim kullanımına ilişkin durumlarda söz konusu olabilir. Bu durum için aşağıdaki şu örnekler verilebilir.

Il n'y pas de fumée sans feu – Ateş olmayan yerden duman çıkmaz

Il ne faut pas vendre la peau de l'ours avant de l'avoir tué- dereyi görmeden paçaları sıvamak

Loin des yeux, loin du cœur- Gözden irak olan gönülden de irak olur

Rira bien qui rira le dernier- Son gülen iyi güler

Dis-moi qui tu fréquentes, je te dirai qui tu es- Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.

L'union fait la force- Birlikten kuvvet doğar

L'argent ne fait pas le bonheur- Parayla saadet olmaz

Vouloir c'est pouvoir- İstemek başarmanın yarısıdır.

Déshabiller Pierre pour habiller Paul- Ali'nin küllahını Veli'ye Veli'nin küllahını Ali'ye giydirmek.

Les murs ont des oreilles- Yer in kulağı var.

Il ne faut pas être plus royaliste que le roi- Kraldan çok kralcı olmak

Bu örneklerde olduğu gibi dil ve kültür düzeyinde farklılıkları olmasına rağmen, verilen örneklerde anlamsal düzeyde ve kullanım düzeyinde benzerlik bulunmaktadır. İki dile de iyi bir şekilde hakim olan bir çevirmen bu benzerlikleri ortaya koyabilecek ve varış okuru üzerinde çıkış okuru üzerindeki etkiye benzer bir etki uyandırabilecektir.

Sonuç olarak denilebilir ki, kültürden kültüre farklılıklar gösteren, derin imge dünyaları olan deyimleri bir dilden başka bir dile aktarmak her

zaman kolaylıkla başarılabilir bir dil pratiği değildir. Toplumsal ve kültürel yaşamın, bir ulusa özgü mantalitenin, inanç ve düşünce sistemlerinin, değer yargılarının kalıplaşmış ifadesi olan ve anlamları tarihsel süreklilik içinde önceden belirlenmiş deyimlerin içerdikleri tüm anlam katmanlarıyla varış dilinde, -özellikle de farklı dil aileleri söz konusu olduğunda-, ifade edilmesinin güçlüğü ortadadır. Bununla birlikte, deyimlerin bir başka dile çevrilmesiyle ilgili geliştirilen kuramlar sorunun aşılmasında önemli olanaklar sunmaktadırlar. Deyim çevirilerinde kullanılacak en uygun yöntemi seçmek ve varış dilinde de aynı imgeyi ve zenginliği uyandırabilmek için, çevirmenin, hem çıkış dilinin, hem de varış dilinin inceliklerine ve kültürel düzeydeki tüm derinliklerine hâkim olması gerekmektedir. Ancak, bu yolla deyimim imgesi ve etkisi varış dilinin okurunda uyandırabilir. Kuşkusuz bu durumda, çeviride kaybedilenden çok kazanılanın ne olduğu önem kazanmaktadır

KAYNAKLAR

Dergiler

Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Türk Dili aylık Dil ve Yazın Dergisi. Sayı : 322, 1 Temmuz 1978.

Palimpsest, no 17 : Traduire la figure de style ». Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 2005.

Kitaplar

BERMAN, Antoine: Pour une critique des traductions: John Donne. Paris: Ed.Gaillimard/ nrf, 1994

BOZBEYOĞLU, Sibel: Manuel de traductologie. Ankara:Kebikeç Yayınları, 2003

CARY, Edmond: Çeviri Nasıl Yapılmalı? Çeviren: Mete Çamdereli. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

DELISLE, Jean. La Traduction raisonnée. Manuel d'initiation a la traduction professionnelle anglais-français. Méthode par objectifs d'apprentissage (avec la participation d'Alain René). Ottawa: Presses de l'Université d'Ottawa, 2004(2ème éd. revue et augmentée)

HENRY, Jacqueline, La Traduction des jeux de mots, Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 2003.

KIRAN, Zeynel, KIRAN (EZİLER), Ayşe. Dilbilime Giriş. Ankara Seçlin Yayıncılık, 2002.

LEDERER, Marianne. La traduction aujourd'hui. Le modèle interprétatif. Paris : Hachette, 1994.

MARC DE LAUNAY. Qu'est-ce que traduire ? Paris : Librairie Philosophique J.Vrin, 2006